

Humanizmo principas Lietuvos baudžiamojoje politikoje

Darius Prapiestis

<https://orcid.org/0000-0002-9305-9006>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros lektorius

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Tel.: (+370 5) 236 6167

El. paštas: darius.prapiestis@tf.vu.lt

Jonas Prapiestis

<https://orcid.org/0000-0001-5933-8135>

Teisės mokslų daktaras

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros profesorius

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Tel.: (+370 5) 236 6167

El. paštas: jonas.prapiestis@tf.vu.lt

Įvadas

Baudžiamosios teisės doktrinoje humanizmo principo sampratai, šio principo reikalavimams įgyvendinti baudžiamuosiuose teisiniuose reiškiniuose: baudžiamojoje teisėje, baudžiamajai justicijai svarbiose teisėkūros srityse (baudžiamojoje materialioje ir baudžiamojoje procesinėje teisėse) ir apskritai baudžiamojoje politikoje skiriamas minimalus dėmesys. Paprastai šis konstitucinis principas tik nurodomas. Tačiau platesnė teisinė informacija apie humanizmo principą yra būtina, nes iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) kylantis humanizmo principas iš esmės dar nebuvo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir KT) jurisprudencijos objektu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) jurisprudencijoje humanizmo principas dažniausiai minimas kartu su teisingumo principu, o ir neretai humanizmo principo aiškinimas apsiriboja tam tikrų teisingumo principo elementų nurodymu.

Baudžiamosios teisėkūros analizė rodo, kad humanizmo principas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) vientiso baudžiamojo įstatymo atskirose dalyse: Bendrojoje dalyje (toliau – ir BD) ir Specialiojoje dalyje (toliau – ir SD) reiškiasi kardinaliai skirtingu laipsniu. Šio reiškinio, jo priežasčių analizei šiame straipsnyje ir yra skiriama daugiausia dėmesio, nes tai yra vienas iš svarbiausių šio tyrimo tikslų.

Baudžiamosios teisės doktrinoje, kaip minėta, humanizmo principui nėra skiriama didesnio dėmesio. Išimtis yra prof. V. Pavilionio parašytas Baudžiamosios teisės Bendrosios dalies vadovėlio I skyrius „Bendrieji baudžiamosios teisės pagrindai“, kuriame pateikiama ir humanizmo principo samprata baudžiamojoje politikoje (Pavilonis, 2001, p. 48–50). Kitų Europos Sąjungos valstybių, pavyzdžiui, Prancūzijos, baudžiamosios teisės doktrinoje humanizmo principo samprata aiškinama humaniškumo, žmogiškumo sąvokomis, laikant jas iš esmės humanizmo sinonimais. Kartu humanizmas analizuojamas žmogaus dehumanizavimo (nužmoginimo) rizikos, pasireiškiančios išlikusiomis nežmoniškomis, žeminančiomis bausmėmis, kontekste. Humanizmas aptariamasis tiriant ir stiprėjančią baudžiamojoje teisėje ne žmogaus (nežmogiškos gyvos būtybės) humanizavimo tendenciją (Mireille Delmas-Marty, 2012/3 ir kt.).

1. Humanizmo principo samprata

Teisės teorijoje nurodoma, kad teisės principai yra svarbiausias teisės esmės išraiškos būdas (Švedas, 2006, p. 78). Teisės principai persmelkia bei kreipia ir pačią teisę (jos nuostatas), ir teisės realizavimą (Kūris, 2001, p. 54; 2002 p. 57), t. y. jie orientuoja ir teisėkūrą, ir teisės taikymą, įgyvendinimą (Latvelė, 2020, p. 108). Tai gi teisės principų svarba – daugiaplanė. Todėl svarbus ir būtinas kiekvieno teisės principo supratimas ir jo turinio atskleidimas.

Nors Lietuvos enciklopediniuose šaltiniuose (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2005 m., VII tomas, p. 690–691) yra tvirtinama, kad humanizmo idėjos buvo paveikusios Lietuvos Statuto kūrėjus, tačiau Lietuvos Statuto tyrėjai (Gudavičius, Valikonytė 2014, p. 8–35; Lappo, 1934–1938, I, II t.), apibūdindami Lietuvos Statutą kaip XVI a. europinės reikšmės teisinės ir politinės minties kūrinį, praturtinusį Rytų ir Vidurio Europos kultūrą ir šioje srityje Lietuvą sulyginusį su kitomis Vidurio Europos šalimis, apie šio teisės akto humanistines idėjas iš esmės neužsimena.

Humanizmo teisinės sampratos idėjos 1689 m. įtvirtinamos Teisių bilyje (Anglija), kuriame jau nustatomos tam tikros asmenų teisių garantijos, įskaitant žiaurių ir neįprastų bausmių draudimą, teismų tironijos stabdymą (The English Bill of Rights, 1689). Jungtinių Amerikos Valstijų teisių bilyje (1789 m.) buvo suformuotos svarbiausios proceso ir baudžiamosios teisės principų nuostatos, tarp jų ir susijusios su humanizmo principu, nes buvo įtvirtinta, kad griežtos, per didelės bausmės draudžiamos (United States (U. S.) Bill of Rights, 1789). Pagal šį teisės aktą buvo rengiama Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (1789 m.), kurioje numatytos nuostatos, kad įstatymai turi nustatyti tik griežtai ir akivaizdžiai būtinas bausmes, bet koks griežtumas, kurio nereikėtų nustatyti asmenybei, turi būti griežtai baudžiamas įstatymu (La déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 1789). Iš esmės analo-

giškos nuostatos įtvirtintos ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5 straipsnyje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakto 7 straipsnyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnyje.

Nacionalinės baudžiamosios teisės doktrinoje, vardijant principus, paprastai nurodomas ir humanizmo principas. Tiesa, vienuose šaltiniuose šis principas nurodomas ir kaip baudžiamosios politikos principas, ir kaip baudžiamosios teisės principas (Pavilonis, 2001, p. 48–49); kituose – kaip baudžiamosios politikos principas (Švedas, 2006, p. 78), dar kituose, nurodant „Baudžiamajame kodekse įtvirtintus baudžiamosios teisės principus“, humanizmo principas apskritai neminimas (Piesliakas, 2006, p. 99–110). Mūsų nuomone, priimtina pozicija, kad analizuojant baudžiamosios teisės principus tiksliausia juos apibūdinti kaip baudžiamosios politikos principus (Švedas, 2006, p. 78), nes baudžiamoji politika yra valstybės veikla baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis kovojant su nusikalstamumu, t. y. ir baudžiamoji teisėkūra, apimanti kūrimą teisės, sudarančios teisinę prielaidą baudžiamajai justicijai vykdyti, ir baudžiamųjų įstatymų (materialinės ir procesinės teisės šakų) taikymas.

Baudžiamosios teisės doktrinoje humanizmo principo turinys atskleidžiamas iš esmės tik Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės Bendrosios dalies 2001 m. vadovėlyje, esminį dėmesį skiriant iš Konstitucijos 21 straipsnio kylančiam imperatyvui įtvirtinti humanišką elgesį su teisiuoju. Taip pat remiamasi ir Konstitucijos 28 straipsniu, įtvirtinančiu valstybės prievolę atlikti kaltininkų baudžiamąjį persekiojimą. Pažymėtina, kad humanizmo principas, iš esmės kylantis iš Konstitucijos 21 straipsnio, kaip minėta, konstitucinėje jurisprudencijoje dar nebuvo interpretuotas. LAT praktikoje nurodomi tik atskiri humanizmo principo aspektai, susiję su humaniškumu. Dažniausiai yra apsiribojama teiginiais, kad pernelyg švelni, veikos pavojingumo, jos padarinių, kaltininko asmenybės neatitinkanti bausmė pažeidžia humaniškumo principą, nes taip sumenkinami nukentėjusiųjų interesai, pažeidžiamas jų orumas (LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-7-576/2006; Nr. 2K-172/2008; Nr. 2K-452/2021; Nr. 2K-171-697/2019; Nr. 2K-7-39-1073/2020). Kitose bylose, sprendžiant bausmių vykdymo atidėjimo klausimus, humanizmo principas tik tiesiogiai susiejamas su teisingumo principo reikalavimais, nurodant, kad humaniškumo principo reikalavimai turi būti derinami su teisingumo principu, pagal kurį kaltininko nubaudimas ar atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės negali paneigti baudžiamosios teisės esmės ir paskirties, sudaryti prielaidų asmens nebaudžiamumui, formuoti nepagarbos baudžiamajam įstatymui ar ignoruoti nukentėjusiųjų teisėtų interesų ir pan. (LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-549/2007; Nr. 2K-181/2012; Nr. 2K-181/2012; Nr. 2K-108-895/2016; Nr. 2K-171-697/2019; Nr. 2K-95-511/2022; Nr. 2K-33-628/2022).

Tokioje situacijoje, mūsų nuomone, būtina remtis filosofine, enciklopedine literatūra, atskleidžiančia tikrąją humanizmo, humaniškumo sampratą. Huma-

nizmas – tai pažiūrų sistema, žmogų laikanti pagrindine vertybe ir atspindinti pagarbą žmogaus orumui, jo teisėms, rūpinimąsi žmonių gerove, jų visapusišku vystymusi, siekimą sudaryti žmogui palankias, saugias gyvenimo sąlygas visuomenėje, valstybėje. Humanizmas lygybę, teisingumą, humaniškumą pripažįsta ir skelbia trokštamais žmonių santykių principais. Humaniškas – žmoniškas, mylintis žmones (Filosofijos žodynas, 1975, p. 163–164; Tarptautinių žodžių žodynas, 2001, p. 308). Taigi humaniškumas paprastai siejamas su bausmės, bausmių sistemos, bausmių skyrimo institutais. O humanizmo samprata platesnė, apima ne tik humaniškumą, apibūdinantį iš esmės teisinę (įstatyminę) kaltininko interesų apsaugą ir jos užtikrinimą, bet ir baudžiamąją teisėkūrą, teismų praktiką taikant BK.

Remdamiesi šiomis metodologinėmis nuostatoms ir analizuosime humanizmo principo reiškimąsi baudžiamojoje politikoje, t. y. baudžiamojoje teisėje, baudžiamojoje teisėkūroje, Baudžiamojo kodekso taikymo praktikoje.

2. Humanizmas baudžiamojoje teisėje

Humanizmas baudžiamojoje teisėje – sudėtingas daugiaplanis reiškinys. Viena iš svarbiausių šio principo priedermių ir vertybių atsiskleidžia iš pačios baudžiamosios teisės paskirties – ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų (BK 1 straipsnio 1 dalis). Taigi mūsų šalies (kaip ir daugelio kitų šiuolaikinių valstybių) baudžiamoji teisė prasideda nuostatomis, sudarančiomis teises prielaidas įgyvendinti vieną iš pagrindinių humanizmo principo reikalavimų: užtikrinti visapusišką individo (žmogaus ir piliečio) apsaugą nuo pavojingų, žalingų kėsinių. Žmogaus ir piliečio teisės ir laisvės BK saugomų vertybių skalėje (hierarchijoje) yra aukščiausioje vietoje. Pažymėtina, kad Baudžiamojo kodekso ne tik Bendroji dalis, bet ir Specialioji dalis pradedama normomis, įtvirtinančiomis pirmiausia žmonių sveikatos, gyvybės apsaugą (BK SD skyrius „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“). Kitas humanizmo raiškos baudžiamojoje teisėje aspektas – reikalavimas, kad individo teisių ir laisvių apsauga, gynība būtų reali, garantuota. Viena iš tokių garantijų – įtvirtinimas BK valstybinės prievartos priemonių, taikytinų tiems, kurie nepaklūsta baudžiamosios teisės draudimams. Ši prievarta turi būti skirta kiekvienam besikėsinančiam į visiems svarbias, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Ji griežčiausia iš visų teisinės atsakomybės formų ir sukelia sunkiausių teisinių pasekmių kaltininkams.

Kitų humaniškumo principo reikalavimų įtvirtinimo ir įgyvendinimo baudžiamojoje teisėje vertinimas darosi sudėtingesnis, nes tenka vertinti nors ir neatskiriamai, sistemiškai susijusius, bet ir savo teisinėmis pasekmėmis kaltininkui gaunėtinais skirtingus teisinius reiškinius: bausmių, jų sistemos ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės institutus. Galiojančiame BK nustatyta tokia

bausmių sistema: viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, terminuotas laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos (BK 42 straipsnis). Įstatymų leidėjo pasirinktų bausmių rūšių sąrašas BK pradedamas dėstyti nuo švelniausios bausmės ir toliau pereinant prie griežtesnių bausmių. Šis bausmių išdėstymo principas bausmių sąrašui suteikia sistemiskumo ir rodo esant lyginamąjį bausmių rūšių griežtumą, kurio privalu laikytis. Tai padeda teismams vienprasmiškai suprasti bausmės rūšies griežtumą, o tai yra būtina sprendžiant bausmės skyrimo, bausmių subendrinimo, keitimo ir kitus klausimus. Nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, nustatęs tokią bausmių sistemą BK BD, tokio pat principo laikosi ir BK SD straipsnių alternatyviose sankcijose: jose bausmės nurodomos taip pat pradedant jas vardyti nuo švelniausios bausmės. Toks bausmių išdėstymo sankcijose būdas reiškia, kad bausmės kaltininkui individualizavimas turi būti pradedamas nuo švelnesnės bausmės, ir tik nustačius, kad numatoma bausmė neatitinka bausmės paskirties (BK 41 straipsnis), pereinama prie kitos – griežtesnės. Tai rodo mūsų valstybės baudžiamosios politikos humanišką pobūdį: valstybėje suprantama, kad kovoje su nusikalstamumu griežčiausios bausmės nėra panacėja, vien tik jos savaime nemažina nusikalstamumo, nepašalina jo priežasčių ir sąlygų, kad nubaudimas nėra pagrindinis ar vienintelis bausmių tikslas ir pan.

Pažymėtina, kad palyginus dabar galiojančio BK redakciją su pirmine (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) bausmių sistema sumažėjo: pagal 2011 m. birželio 21 d. įstatymą Nr. XI-1472 viešųjų teisių atėmimas bei teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas buvo išbraukti iš bausmių sistemos ir įtraukti į baudžiamojo poveikio priemonių sąrašą (BK 67, 68¹, 68² straipsniai). Teismų praktika rodo, kad toks bausmių sistemos susiaurinimas nesumažino teisiinių galimybių įgyvendinant atsakomybės diferencijavimo, bausmės individualizavimo, humanizmo, teisingumo ir kitų konstitucinių principų reikalavimus. Tai, be kita ko, patvirtina teismų skiriamų bausmių rūšių proporcingas santykis bausmių struktūroje. Be to, naujos BK BD nuostatos apie atskirų bausmių turinyje numatytų poveikio priemonių kaltininkams išplėtimą, pavyzdžiui, laisvės apribojimo bausmės (BK 48 straipsnis) tobulinimas (2019 m. birželio 27 d. įstatymo Nr. XIII-2263 redakcija), bausmių skyrimo taisyklių patikslinimas ir kiti panašūs įstatymų leidėjo sprendimai pašalina prielaidas galimam bausmių „deficitui“ individualizacijos procese.

Baudžiamojo poveikio priemonių sąrašo išplėtimas (BK 67 straipsnis), papildant jį minėtomis buvusiomis bausmėmis, buvo tiesiogiai svarbus įgyvendinant ir humanizmo principą. Šio iš esmės naujo BK instituto taikymo reguliavimo tobulinimas, pavyzdžiui, taikymo šių priemonių atskirai be bausmės ar vietoj bausmės, ir atsakomybės diferencijavimo galimybių išplėtimas rodo didesnes ir humanizavimo galimybes. Taigi baudžiamojo poveikio priemonės – tai racionalios baudžiamosios politikos įrankis, kurio tikslas ne didinti baudžiamąsias represijas, bet siekti prevencinių resocializacijos, restitucijos ir kt. tikslų. Tai įbauginimo, nu-

baudimo alternatyva. Vadinasi, tai nauja humaniška baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma (BK 2 straipsnio 5 dalis), skirtingai nuo bausmės, nesukelianti teistumo. Taigi, aptartos BK BD nuostatos apie bausmes, bausmių sistemą, baudžiamojo poveikio priemones rodo, jog BK įtvirtintos plačios galimybės baudžiamojoje justicijoje, be kitų baudžiamosios politikos principų, įgyvendinti ir humanizmo principą.

BK SD nuostatų apie sankcijas, įtvirtinančias bausmes, vertinimas humanizmo principo kontekste nėra vienodas. BK SD 16 sankcijų numatyta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Iš beveik puspenkto šimto BK SD sankcijų daugiau nei 400 (apie 90 proc.) numatyta laisvės atėmimo bausmė. Be to, per pastaruosius 10 metų iš 55 BK SD pakeitimų net 36 pakeitimais buvo sugriežtintos sankcijoje numatytos laisvės atėmimo bausmės ribos (J. Prapiestis, G. Švedas, D. Prapiestis 2021, p. 35). Tai iš dalies paaiškina teisinę situaciją, kodėl pagal laisvės atėmimo bausmės taikymą ilgą laiką pirmavome Europos Sąjungoje. Ir tik nuo 2017 m. bausmių, skiriamų Lietuvos teismų, struktūroje laisvės atėmimas jau nebėra dažniausiai skiriama bausmė. Dabar dažniausiai skiriamos bausmės – bauda (2020 m. – apie 31 proc. visų paskirtų bausmių, 2021 m. – 32 proc.) ir laisvės apribojimas (2020 m. – 25 proc., 2021 m. – 24 proc.). Laisvės atėmimo bausme 2021 m. buvo nubausta apie 22 proc. nuteistųjų (Teismų veiklos ataskaitos 2017, 2020, 2021 m.).

Vertinant minėtus baudžiamosios teisėkūros ir teismų praktikos pokyčius humanizmo principo kontekste pabrėžtina, kad baudžiamoji teisėkūra, keičiant BK BD įtvirtintą bausmių ir kitų baudžiamųjų priemonių bei jų skyrimo institutus, aiškiai rodo didėjanti humanizmo principo poveikį. Tokia pat tendencija matoma ir teismų praktikoje taikant minėtus BK BD institutus. O baudžiamoji teisėkūra keičiant BK SD formuoja priešingą situaciją: stiprėja kriminalizavimo (baudžiamųjų įstatymų taikymo ribų plėtimo) ir bausmių, ypač pačios griežčiausios – laisvės atėmimo bausmės, griežtinimo (penalizacijos) tendencijos. Taigi BK BD ir BK SD teisėkūroje išryškėjo priešingos tendencijos.

Kyla klausimas, kokių yra baudžiamosios teisėkūros perspektyvų, ar yra prielaidų išvadai, kad teisėkūros subjektai nuosekliau įgyvendins humanizmo principo reikalavimus ir BK BD, ir BK SD? Norint atsakyti į šį klausimą yra prasminga susipažinti ir įvertinti naujus BK pakeitimų, papildymų projektus. Tokiai analizei labai tinkamas Teisingumo ministerijos (atsakingos ir už su baudžiamąja justicija susijusių teisės aktų keitimo, papildymo projektų rengimą) parengtos ir 2022 m. balandžio 13 d. Lietuvos Respublikos Seime (toliau – Seimas) užregistruotas didelis Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Administracinių nusižengimų kodekso ir Kriminalinės žvalgybos įstatymo pakeitimų, papildymų projektas (toliau – TM projektas). Toks projektas atspindi esamą padėtį ir baudžiamosios teisėkūros tendencijas.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos temos kontekste yra prasminga pateikti tokius pastebėjimus, kylančius iš minėto TM projekto analizės. Pirmiausia, TM

projekte yra siūlymų keisti tam tikrų BK SD straipsnių sankcijas taip, kad šiuose straipsniuose numatytos veikos patektų į sunkių nusikaltimų kategoriją (BK 11 straipsnio 5 dalis). To siekiama, siūlant sankcijose numatytos laisvės atėmimo bausmės trukmę padidinti iki septynerių metų. Toks siūlymas susijęs su sankcijomis, numatytomis BK 219 straipsnio (Mokesčių nesumokėjimas), 221 straipsnio (Deklaracijos, ataskaitos ar kito dokumento nepateikimas), 222 straipsnio (Apgaulingos apskaitos tvarkymas) 2 dalyse. Tokių pakeitimų projektai paprastai neturi jokio teisinio pagrindimo. Kita vertus, iš bausmių skyrimo praktikos minėtų rūšių nusikaltimų bylose matyti, jog nėra problemų, dėl kurių reiktų keisti nurodytų BK straipsnių 2 dalies sankcijas. Antai, remiantis LAT pateikta informacija, 2010–2022 m. teismų praktika, skiriant bausmes už nusikaltimus, numatytus BK 219 straipsnio 2 dalyje, rodo, kad kaltininkams dažniausiai buvo skiriamos tokios bausmės: dvejų metų laisvės atėmimo ar dveji metai ir keli mėnesiai laisvės atėmimo. Šių paskirtų laisvės atėmimo bausmių vykdymas, remiantis BK 75 straipsniu, minėtos kategorijos bylose paprastai atidedamas. Maža to, BK papildžius 64¹ straipsniu (2013 m. liepos 2 d. įstatymas Nr. XII-499), laisvės atėmimo bausmės, skiriamos pagal BK 219 straipsnio 2 dalį, ėmė nesiekti ir dvejų metų. Taigi dabar galiojančioje BK redakcijoje BK 219 straipsnio 2 dalies sankcijoje numatyta bausmė: laisvės atėmimas nuo dvejų iki šešerių metų panaudojama tik minimaliai, net iki šios bausmės vidurkio nepriartėjama, taigi „atsargoje“ lieka „nepanaudoti“ ketveri metai laisvės atėmimo. Nepaisant to, TM projekto autoriai už nusikaltimus, numatytus BK 219 straipsnio 2 dalyje, siūlo laisvės atėmimo bausmę didinti iki septynerių metų. Neįvertinta ir tai, kad minimų nusikaltimų bylose prokurorų kasaciniai skundai dėl bausmių dydžio – retenybė. Vadinasi, prokurorai teismų praktiką baudžiamosiose bylose pagal BK 219 straipsnio 2 dalį vertina kaip teisingą. Iš esmės tokia pat teismų praktika yra ir skiriant bausmes bylose pagal BK 221, 222 straipsnių 2 dalį. Jei įstatymų leidėjas sankcijose už minimumus nusikaltimus numatytą laisvės atėmimą pailgintų iki septynerių metų, tokie nusikaltimai patektų į sunkių nusikaltimų kategoriją (BK 11 straipsnio 5 dalis). Tokie pakeitimai BK SD labai pablogintų baudžiamųjų teisinių santykių subjektų – kaltininkų teisinę padėtį, nes asmenys, padarę sunkius nusikaltimus, dažniausiai negali būti atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės, jiems sumažėja galimybės tikėtis bausmės vykdymo atidėjimo ir kt. Beje, panaši teisinė situacija buvo ir kitais atvejais, kai sugriežtinus sankcijas už tam tikras nusikalstamas korupcines veikas, pavyzdžiui, BK 226 straipsnio (Prekyba poveikiu) 3 dalies, 227 straipsnio (Papirkimas) 3 dalies sankcijose numatytas laisvės atėmimo bausmes padidinus iki septynerių metų (2017 m. rugsėjo 28 d. įstatymo Nr. XIII-653 redakcija), jos taip pat tapo sunkiais nusikaltimais. Paprastai tokie BK pakeitimai buvo (ir yra) „pagrindžiami“ tik nepaneigiamu universaliu argumentu – būtinumu stiprinti kovą su šiomis pavojingomis veikomis. Pabrėžtina, kad bausmių skyrimo praktika po tokio bausmių už korupcinius nusikaltimus sugriežtinimo iš esmės nepasikeitė.

Mūsų nuomone, BK SD straipsnių sankcijų keitimas, ir ypač jų sugriežtinimas už tam tikras nusikalstamas veikas visada turėtų būti pagrindžiamas ne formaliu argumentu – kovos su nusikalstamumu stiprinimu, bet informacija, gauta įvertinus tokių veikų pavojingumo pobūdį, teismų praktiką (bent jau kasacinę) skiriant bausmes, taip pat išsiaiškinus problemas, kylančias skiriant bausmes; kasatorių (prokurorų, nuteistųjų, jų advokatų) pozicijas dėl skiriamų bausmių. Be to, turėtų būti prognozuojama, ar siūlomi sankcijų pakeitimai atitiks visus bausmėms keliamus tikslus, numatytus BK 42 straipsnio 2 dalyje, ar nubaudimo tikslas paskirtose tokiose bausmėse nebus dominuojančiu ir ar apskritai yra realios galimybės vykdyti griežtesnes bausmes ir kt. Tokios informacijos BK SD sankcijų pakeitimų, papildymų projektų aiškinamuosiuose raštuose paprastai nėra, nekyla minėtų klausimų ir svarstant tokius projektus Seimo komitetuose ar bent jau Seimo posėdžių salėje priimant BK SD pakeitimus.

Tokia įstatymų projektų autorių ir įstatymų leidėjo praktika griežtinant sankcijas už tam tikras nusikalstamas veikas sudaro prielaidas išvadai, kad atitinkamais BK SD sankcijų pakeitimais sudaromos galimybės plačiau (nebūtinai pagrįstai) taikyti Kriminalinės žvalgybos įstatyme numatytus iš esmės supaprastintus faktinių duomenų gavimo būdus, tiriant kiekvieną sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, nes tokie nusikaltimai dėl sankcijų už jų padarymą griežtumo savaime tampa šio įstatymo taikymo objektu (8 straipsnis). Toks ikiteisminio tyrimo institucijų darbo „palengvinimas“ iškreipia oficialią informaciją apie tikrąją padėtį nusikalstamumo struktūroje, sumažina baudžiamojo proceso dalyvių, ypač įtariamų asmenų, teisių ir laisvių apsaugos garantijas ir, deja, „skatina“ teisės saugos institucijas piktnaudžiauti savo įgaliojimais. Taip tvirtinti leidžia dažnos publikacijos žiniasklaidoje apie nepagrįstai persekiotus merus, gydytojus, teisėjus ir kt., į kurias (publikacijas) teisės saugos institucijos paprastai nereaguoja, t. y. jų nepaneigia, nepateikia aprašytų situacijų savo įvertinimo.

Grįžtant prie minimame TM parengtame įstatymo projekte išdėstytų siūlymų dėl tam tikrų BK SD straipsnių sankcijų keitimo, pažymėtina ir tai, kad kas penktas siūlymas šiame projekte susijęs su alternatyvių bausmių rūšių skaičiaus padidinimu sankcijoje: siūloma į sankcijas „įkelti“ beveik visą bausmių sistemą (tik be laisvės atėmimo iki gyvos galvos) ir, kaip jau įprasta, tokių siūlymų būtinumas nėra pagrindžiamas. Tačiau taip „prisodrinus“ (tiksliau – „perkrovus“) sankcijas bausmių rūšimis, darosi problemiškas veikų, už kurias siūloma kaltininkus taip įvairiai, skirtingai bausti, tikrasis pavojingumo supratimas, nes apie veikų pavojingumo pobūdį paprastai sprendžiama iš bausmių rūšių, dydžių, numatytų už tokių veikų padarymą. Teisingas padarytos veikos pavojingumo pobūdžio supratimas būtinas individualizuojant kaltininkų atsakomybę. Kita vertus, susidaro įspūdis, kad įstatymų leidėjas pats nesupranta tikrojo tam tikrų rūšių nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdžio, t. y. jų esmės, nes sankcijose išvardijus beveik visas BK BD numatytas bausmes, nebelieka aiškių tokio supratimo ribų,

tiksliau – veikų pavojingumo įvertinimas gali būti pats įvairiausias, net prieštarin- gas. Vadinas, baudžiamajai atsakomybei už tokias veikas diferencijuoti įstatymų leidėjas iš esmės nenaudoja objektyvaus, baudžiamajoje teisėkūroje patikrinto ir pasitvirtinusio kriterijaus – veikos pavojingumo pobūdžio, o naujų kriterijų ne- numatė. Tai vertintina kaip netinkamas įstatymų leidėjo konstitucinės prieder- mės – nustatyti proporcingas ir kartu humaniškas bausmes – vykdymas. Tokia išvada remiasi konstitucine jurisprudencija, nes Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, jog konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja, kad už tam tikras nusikalstamas veikas turi būti nustatyta skirtinga baudžiamoji atsakomybė, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos, kad bausmės, jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsi- žvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdį, kad numatytos kaltininkams poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui ir ne- turi varžyti asmenų teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu to reikia teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d., 1998 m. liepos 9 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2004 m. sausio 26 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. rugsėjo 25 d., 2013 m. gruodžio 20 d. ir kt. nutarimai), kad nebūtų sudaroma prielaidų piktnaudžiauti teise (Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas).

Aptarti TM projekte suformuluoti siūlymai keisti tam tikrų BK SD straips- nių sankcijas išryškina ir kitą baudžiamosios teisėkūros problemą: BK SD yra sankcijos, kuriose nėra laisvės atėmimo bausmės alternatyvų, pavyzdžiui, BK 260 straipsnio, numatančio atsakomybę už neteisėtas operacijas su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis esant sunkinančioms atsakomybę aplinkybėms, 1, 2, 3 dalių sankcijose nurodyta tik viena bausmių rūšis – laisvės atėmimo bausmė. O, pavyzdžiui, net už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 129 straipsnio 2 dalis) yra numatytos dviejų rūšių alternatyvios bausmės. Teismų praktika rodo, kad nelogiškas yra ir įstatymų leidėjo sprendimas, kai sankcijose už tam tikrų nu- sikalstamų veikų padarymą yra numatyta ne tik kad viena bausmės rūšis, bet ir tos vienintelės – laisvės atėmimo bausmės trukmės ribos labai siauros, pavyzdžiui, BK 260 straipsnio 2 dalies sankcijoje numatytas laisvės atėmimas nuo aštuonerių iki dešimties metų. Tokiais atvejais, taip pat tada, kai sankcijose numatytos baus- mės neproporcingos realiam veikų, už kurių padarymą jos numatytos, pavojingu- mo pobūdžiui, teismai, įvertinę konkrečių bylų aplinkybes, neretai tiesiog privalo taikyti išimtinį bausmių kaltininkams švelninimą (BK 62 straipsnis, 54 straipsnio 3 dalis). Kartu tai rimtas signalas įstatymų leidėjui, jog sankcijos už tam tikras nusikalstamas veikas turi būti tobulinamos, nes įstatymų leidėjas klaidingai prog- nozavo (jei apskritai prognozavo) kriminalizuojamos veikos padarymo galimų variantų pavojingumo laipsnį.

3. Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institute

Plačiausiai humanizmo principas įgyvendintas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 36–40 ir kt. straipsniai), atleidimo nuo baudsmės (BK 76, 78, 79 straipsniai), baudsmės vykdymo atidėjimo (BK 75, 92 straipsniai), išimtinio baudsmės švelninimo (BK 54 straipsnio 3 dalis, 62 straipsnis), nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų (BK XI skyrius), ribotai pakaltnamų asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumų (BK 18 ir kt. straipsniai) institutais.

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo ribos BK BD labai plačios ir toliau sistemiskai plečiamos – nuo 2019 m. sausio 1 d. pradėjo galioti dar viena atleidimo rūšis, mūsų nuomone, diskutuotinas pranešėjo atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Vien BK BD numatytose septyniose atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšyse įtvirtintos galimybės, suprantama, esant visiems įstatyme numatytiems pagrindams ir sąlygoms, šią humanišką priemonę taikyti apie 90 proc. visų rūšių nusikalstamų veikų, numatytų BK SD, subjektams. Remiantis Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, realiai kiekvienais metais, pavyzdžiui, pradėdant 2018 m., nuo baudžiamosios atsakomybės kasmet atleidžiama daugiau nei 8 tūkstančiai asmenų, padariusių nusikalstamas veikas. Ypač ryškus BK 40 straipsnio (laidavimas) taikymo augimas: 2015 m. BK 40 straipsnis buvo pritaikytas 632 asmenims, 2021 m. – 2 025 asmenims. Manytume, jog pagrįstai politikai, teisininkai praktikai nuogaštuoja, kad taip greitai „populiarėjant“ atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės humanizmas taikant šį institutą gali virsti nepagrįstu liberalizmu, beribiu kaltininkų, iš esmės nusikaltėlių, pasigailėjimu, t. y. iškreiptu humanizmu.

Specialiomis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšimis šis institutas įtvirtinamas ir BK SD. Tai reiškia, kad konkrečiame BK SD straipsnyje numatytas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikomas tik asmenims, darančiams (ar besirengiantiems daryti) būtent tame konkrečiame straipsnyje numatytus, paprastai sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, kuriais kėsiniama į gyvybiškai svarbius valstybės, visuomenės, žmogaus interesus, pavyzdžiui, 114 straipsnio (Valstybės perversmas) 3 dalis, 157 straipsnio (Vaiko pirkimas ar pardavimas) 3 dalis, 226 straipsnio (Prekyba poveikiu) 6 dalis. BK SD tokie specialūs atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai numatyti 10 BK SD straipsnių. Tokie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai yra besąlyginiai, t. y. atleistam asmeniui nėra nustatomas bandomasis laikotarpis, nėra paskiriami kokie nors įpareigojimai, nėra taikomos baudžiamojo poveikio priemonės ir kt. Tokių maksimaliai humanišką valstybės elgesį su kaltininkais minimų atleidimų nuo baudžiamosios atsakomybės atvejais suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas prioritetiniu laiko tikslą nutraukti minėtas pavojingas veikas ir neleisti kilti sunkiems padariniams, kuriuos pašalinti būtų labai sudėtinga ar apskritai neįmanoma.

Specialiomis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšimis laikytinos ir BK SD tam tikrų straipsnių normose įtvirtintos teisinės situacijos, kai asmeniui padarius nusikalstamą veiką ikiteisminis tyrimas dėl padarytos veikos negali būti pradedamas, jei teisės saugos institucijos negauna nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo. Vadinasi, tame pačiame BK SD straipsnyje įtvirtinti ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai už tam tikrų rūšių nusikalstamų veikų padarymą, ir šias veikas padariusių kaltininkų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos. Toks teisinis reguliavimas yra įtvirtintas daugiau nei 20-tyje BK SD straipsnių, pavyzdžiui, BK 152 straipsnio (Seksualinis priekabiavimas) 2 dalyje, 154 straipsnio (Šmeižimas) 3 dalyje. Pažymėtina, kad šiuose ir kituose atitinkamuose BK SD straipsniuose nėra formuluotės „asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės“, tačiau gramatinis, sisteminis, loginis aiškinimas suponuoja išvadą, jog minimuose BK SD straipsniuose įtvirtintas baudžiamosios atsakomybės teisinis reguliavimas savo paskirtimi, jo realizavimo teisiniais padariniais iš esmės gali būti prilygintas specialiajai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšiai. Taikant tokį atleidimą asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, realiai ir besąlygiškai atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, nes dar nebuvo patyręs nei baudžiamojo procesinio, nei baudžiamojo teisinio pobūdžio suvaržymų ir pan. Kitais atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejais (ir ypač numatytais BK BD) kaltininkas neretai faktiškai atleidžiamas ne nuo baudžiamosios atsakomybės, bet nuo bausmės, nes jau būna išgyvenęs atitinkamą teisinę prievartą, baudžiamuosius suvaržymus, pavyzdžiui, procesinę prievartą – kardomąjį kalinimą, kurį įstatymų leidėjas prilygina laisvės atėmimo bausmei (BK 66 straipsnis), nors byla dar būna net nepasiekusi teismo nagrinėjimo stadijos. Toks „grynasis“ atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal atitinkamus BK SD straipsnius gali būti aiškinamas ir tuo, kad minėtuose BK SD straipsniuose numatytos veikos paprastai susijusios su nukentėjusių asmenų privataus ar net intymaus gyvenimo aplinkybėmis. Vadinasi, neretai tik pats nukentėjusysis gali spręsti, ar kaltininko veiksmai buvo įžeidžiantys, žeminantys ar padarė kitokią žalą. Todėl teisės saugos institucijų įsikišimas į nukentėjusiojo ir kaltininko santykius ir tokių veikų tyrimas, bylos aplinkybių atskleidimas ir kt. nukentėjusiesiems gali tik padidinti kilusius padarinius, atnaujinti ar sustiprinti moralinius jų išgyvenimus. Tai, kad įstatymų leidėjas tokiose situacijose palieka teisę pačiam nukentėjusiam (jo atstovui ar prokurorui) spręsti dėl tokių bylų teisenos, rodo įstatymų leidėjo humanišką požiūrį pirmiausia į nukentėjusiojo interesus. Kartu pažymėtina, kad aptariamo atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos yra procesinės, nes visuose BK SD straipsniuose, numatančiuose šią atleidimo rūšį, atkartojamos (dubliuojamos) BPK 167 straipsnio nuostatos. Mūsų nuomone, BK neturėtų būti sprendžiami procesiniai klausimai. Tam yra BPK. Todėl, rengiant naujo BK projektą, jame neturėtų likti šių ir kitų procesinių normų, pavyzdžiui, kai kurių BK 64¹ straipsnio (Bausmės skyrimas byla) išnagrinėjus

supaprastinto proceso tvarka ar atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą), nuostatų, įtvirtintų dabar galiojančiuose BK ir BPK.

4. Baudžiamosios atsakomybės pagrindų išraiškos kokybė BK SD ir humanizmo principas

Tam tikrų rūšių nusikalstamų veikų sudėčių požymių išraiška, tinkamas jų apibūdinimas BK SD, jų suderinamumas su tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos baudžiamosios teisės aktais bei šių sudėčių interpretavimo ir taikymo teismų praktikoje lygis (kokybė) turi tiesioginį poveikį baudžiamosios teisės vertinimo remiantis humanizmo principu rezultatams.

Ryškiausias teisėkūros brokas yra BK 189¹ straipsnis (2010 m. gruodžio 2 d. įstatymo Nr. XI-1199 redakcija), įtvirtinantis neteisėto praturtėjimo sudėtį. Jau pirmieji baudžiamųjų bylų pagal šį BK straipsnį nagrinėjimo teismuose procesai parodė, kad neteisėto praturtėjimo nusikaltimo sudėties požymiai apibūdinti neaiškiai, netiksliai, skirtingų teisinių institucijų suprantami tiesiog prieštaringai. Šiose bylose visą laiką dominavo išteisinamieji nuosprendžiai. Žinomiausi baudžiamosios teisės mokslininkai iš esmės vieningai tvirtino, kad BK 189¹ straipsnis yra teisėkūros brokas (Piesliakas, 2011, p. 675–688; Fedosiuk, 2012, p. 715–738; Pakštaitis, 2013, p. 319–341 ir kt.). O teisėsaugos institucijos visą laiką aktyviai taikė BK 189¹ straipsnį: iki 2016 metų buvo pradėti 503 ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo, baigti 202 tyrimai, iš jų 178 tyrimai nutraukti. Teismams buvo perduotos 24 baudžiamosios bylos, jas išnagrinėjus priimti trys apkaltinamieji nuosprendžiai. Taigi pasiteisino tik kiek daugiau nei pusė procento visų pradėtų ikiteisminių tyrimų pagal BK 189¹ straipsnį. Vadinasi, šimtai asmenų tik vienos kategorijos bylose buvo ne vienerius metus nepagrįstai įtariami ir persekiojami, t. y. patyrė baudžiamojo persekiojimo sukeltus teisių ir laisvių suvaržymus. Be to, neretai apie šias bylas, dažniausiai, pažeidžiant nekaltumo prezumpcijos reikalavimus, buvo ne kartą skelbiama žiniasklaidoje. Todėl nepagrįstai persekioti asmenys patyrė didelę ir moralinę žalą. Ši žala nesumažėjo, nes mūsų šalies baudžiamojoje justicijoje nėra įprasta valstybės vardu atsiprašyti asmenų, patyrusių nepagrįstus, neteisėtus teisėsaugos institucijų baudžiamuosius procesinius veiksmus. Taigi ir be atitinkamų sociologinių tyrimų galima konstatuoti, kad galbūt tik pavieniai asmenys iš tų 500 asmenų, kurie buvo nepagrįstai įtariami neteisėtu praturtėjimu ir ilgą laiką persekiojami, sutiktų su deklaratyviu tvirtinimu apie mūsų baudžiamosios justicijos humaniškumą. Suprantama, kad tokią situaciją buvo būtina kuo greičiau keisti, bet Konstitucinis Teismas sureagavo tik į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. kreipimąsi iširti, ar BK 189¹ straipsnis neprieštaruja Konstitucijai. Ankstesni žemesniųjų

instancijų teismų kreipimais į Konstitucinį Teismą dėl BK 189¹ straipsnio konstitucingumo buvo atmetami. Konstitucinis Teismas, priešingai daugumos mokslininkų, teisėjų nuomonei apie visišką BK 189¹ straipsnio neatitiktį Konstitucinio Teismo oficialiojoje doktrinoje suformuluotiems teisėkūros reikalavimams (J. Prapiestis, D. Prapiestis, 2018, p. 130–147), 2017 m. kovo 15 d. nutarime konstatavo, kad BK 189¹ straipsnis neprieštarauja Konstitucijai. Tačiau ir po minėto Konstitucinio Teismo nutarimo BK 189¹ straipsnio nuostatos teisėsaugos institucijoms nepasidarė aiškesnės. Nors po šio KT nutarimo BK 189¹ straipsnio taikymo atvejų sumažėjo, bet ir toliau prokurorai kasmet vidutiniškai iš dešimties ikiteisminių tyrimų tik vieną bylą perduoda teismui, kitos bylos pačių prokurorų nutraukiamos. 2021 m. bylų tyrimo pagal BK 189¹ straipsnį efektyvumas (rezultatyvumas) siekė apie 20 proc., t. y. kas penkta byla perduota teismui. Tačiau šių bylų teismo nagrinėjimo rezultatai dar nežinomi, bet nesunkiai nuspėjami – kaip rodo praktika, išteisinamieji nuosprendžiai tokiose bylose dėl jau minėtų priežasčių tiesiog neišvengiami. Vadinasi, asmenų, nusiviliančių mūsų šalies baudžiamąja justicija, skaičius nemažėja. Todėl visiškai pagrįstas ir logiškas baudžiamosios teisės doktrinoje pareikštas pasiūlymas įstatymų leidėjui, įvertinus gana prieštarinę Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimą dėl neteisėto praturtėjimo ir kritišką baudžiamosios doktrinos požiūrį į esamą teisinį reguliavimą pagal BK 189¹ straipsnį, svarstyti kitokį baudžiamosios atsakomybės už šį nusikaltimą modelį (J. Prapiestis, G. Švedas, D. Prapiestis, 2021, p. 45).

Deja, tai ne vienintelis netinkamas baudžiamosios atsakomybės pagrindų išraiškos ir įtvirtinimo BK SD pavyzdys. Baudžiamojoje teisėkūroje galima rasti ne vieną taip pat prastai parašytą įstatymą, kad jo apskritai neįmanoma taikyti gyvenime taip, kad jis neprieštarautų Konstitucijai ir netgi jame parašytoms taisyklėms (Žalimas, 2019 m. spalio 15 d. laida „Dienos tema“, LRT radijas). Baudžiamosios teisės doktrinoje pripažįstama, kad BK 216 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo (pinigų plovimo) samprata rodo, kad objektyvioji šio nusikaltimo ypatybė pagal struktūrą, aprašymo būdą yra viena iš sudėtingiausių iš visų BK SD numatytų nusikalstamų veikų sudėčių objektyviųjų požymių, nes BK 216 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti 68 galimi pinigų plovimo variantai (sudėtytys), padaromi kaltininko – fizinio asmens. Šio BK straipsnio 2 dalyje už pinigų plovimą numatyta baudžiamoji atsakomybė ir juridiniams asmenims. Tai gi BK 216 straipsnyje įtvirtinama beveik pusantro šimto pinigų plovimo sudėčių (D. Prapiestis, 2011, p. 347–366). Tai, kaip rodo teismų praktikos analizė, sukuria sunkiai įveikiamą ar net kartais neįveikiamą BK 216 straipsnio taikymo problemą.

Kas lemia tokią situaciją baudžiamojoje teisėkūroje? Priežasčių ne viena, bet baudžiamosios teisės doktrinoje sutartinai pripažįstama, kad įgyvendinant tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos baudžiamosios teisės reikalavimus į mūsų nacionalinę baudžiamąją teisę kai kurios nuostatos perkeliamos mechaniškai, nederinant jų su nacionaliniu BK ir visa teismine sistema. Todėl vis daugiau BK SD dalies normų,

į kurias perkeltos tarptautinės ar Europos Sąjungos teisės aktų nuostatos, taikymo praktika tampa problemiška. Be to, kitais veiksniais, lemiančiais ir mažinančiais baudžiamosios teisėkūros kokybę, pripažįstama ir tai, kad 1) netolimoje praecityje beveik pusė įstatymų buvo priimta ypatingos skubos tvarka. Tačiau ir dabar Seime kiekvienam klausimui svarstyti skiriama vis mažiau dėmesio: pastaraisiais metais dėl vieno klausimo pasisakoma 4–5 kartus mažiau nei 1995 m. (Bakaitė, 2022-07-01, LRT.lt). Viena iš priežasčių: trūksta reikiamos kvalifikacijos Seime prasmingai diskutuoti teisėkūros klausimais; 2) nuo 2010 m. įstatymų leidyboje vis mažesnę reikšmę turi teisės mokslas: neretai baudžiamųjų įstatymų projektų autoriai patys supranta savo projektų ydingumą, o nešališka, profesionali specialistų nuomonė tik trukdytų priimti tokius projektus. Todėl baudžiamojoje teisėkūroje dominuoja teisėsaugos institucijų, Teisingumo ministerijos atstovai; 3) neretai baudžiamųjų įstatymų korekcijomis reaguojama į valstybės vadovų pareišką kritiką dėl neefektyvaus, pavyzdžiui, teisėsaugos institucijų darbo tam tikrose jų veiklos srityse; 4) BK pakeitimus nulemia ir įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios reakcija į krizines situacijas ar į didelį atgarsį visuomenėje sukėlusius įvykius, pavyzdžiui, pedofilijos skandalas, smurtas prieš vaikus, tragiški girtų vairuotojų sukelti eismo įvykiai; 5) kartais ir patys įstatymų leidėjai imasi iniciatyvos baudžiamaisiais įstatymais spręsti amžinas socialines, dorovines problemas ir taip „pasirinkti“ populiarumo balų ar nukreipti visuomenės dėmesį nuo tikrųjų problemų, nuo neprotingų valdžios institucijų sprendimų ir pan.; 6) tam tikrais atvejais baudžiamieji įstatymai keičiami siekiant ne tinkamo, kokybiško baudžiamojo teisingumo vykdymo, bet norint išvengti tarptautinių institucijų kritikos dėl kurios nors veiklos ar ruošiantis tapti tarptautinių organizacijų nariais; 7) ignoravimas ar nežinojimas Konstitucinio Teismo oficialiosios doktrinos baudžiamosios teisėkūros klausimais; 8) ir kt. (J. Prapiestis, D. Prapiestis, 2018, p. 130–147).

5. Teismų praktikos įtaka baudžiamosios teisėkūros humanizmui

Minėta, kad nuo 2017 m. mūsų šalies teismų praktikoje skiriant bausmes akivaizdi stabili skiriamų bausmių švelninimo politika: paskirtų bausmių struktūroje jau dominuoja ne laisvės atėmimo, bet švelnesnės bausmės: bauda, laisvės apribojimas. Teismų praktikoje vis dažnesni ir išimtinio bausmės švelninimo atvejai remiantis BK 54 straipsnio 3 dalimi ar 62 straipsniu. Kai toks bausmės skyrimas vis kartojasi nagrinėjant tos pačios kategorijos baudžiamąsias bylas, pavyzdžiui, korupcinių nusikaltimų, nusikalstamų operacijų su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, tai yra rimtas signalas įstatymų leidėjui, jog sankcijos už tuos nusikaltimus „atitrūkusios“ nuo realybės ir turi būti koreguojamos jas švelninant.

BK SD teisėkūroje akivaizdžios priešingos tendencijos: pavojingų veikų kriminalizavimas ir sankcijų griežtinimas, pasireiškiantis tuo, kad dauguma (65 proc.) BK SD pakeitimų per pastaruosius dešimt metų ilgino sankcijoje numatytos laisvės atėmimo bausmės trukmę (J. Prapiestis, G. Švedas, D. Prapiestis, 2021, p. 35).

Vis ryškesnės humanizmo tendencijos teismų praktikoje, be abejo, atitinka šiuolaikinių demokratiškas valstybių baudžiamajai politikai keliamus reikalavimus. BK SD straipsnių sankcijų keitimo, pildymo procese įstatymų leidėjas iš esmės ignoruoja švelnėjančią teismų praktiką baudžiamosiose bylose. Pažymėtina, kad, analizuojant BK SD normų dispozicijų, sankcijų pakeitimų, papildymų projektų aiškinamuosius raštus, pagrindinių Seimo komitetų (paprastai Teisės ir teisėtvarkos komiteto) posėdžių, svarstant minimus įstatymų projektus, protokolus, matyti, jog teismų praktika, skiriant bausmes tam tikrų kategorijų baudžiamosiose bylose, net nesidomima. Vertinant tokią situaciją yra rimtas pagrindas manyti, kad įstatymų leidėjas teismų praktiką mano esant nepatikima. Matyt, tai yra ilgą laiką (ypač Prezidentės D. Grybauskaitės kadencijų laikotarpiu) vykusio teismų autoriteto menkinimo, sistemiško nepasitikėjimo teisėjais ir teismais formavimo rezultatas. Tokio proceso pavyzdžių yra daugiau negu reikia pagrįsti išvadai apie nepagarbą teismams. Antai, tuometis europarlamentaras Tėvynės Sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) Politikos komiteto pirmininkas V. Landsbergis, aktyviai siekęs tuometinio LAT pirmininko, pabaigusio savo kadenciją, palikimo pareigose (neatleidimo) ir suprasdamas, kad Konstitucinio Teismo išvada dėl susidariusios teisinės situacijos bus nepalanki jo pozicijai, skubiai ragino Respublikos Prezidentą V. Adamkų atsiimti savo kreipimąsi į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti, ar tai, kad Seimas ne kartą atmetė arba nebalsavo už Prezidento pasirašytus dekretus dėl LAT pirmininko atleidimo iš pareigų, pasibaigus jo kadencijai, nėra Konstitucijos pažeidimas. V. Landsbergis kvietė Prezidentą V. Adamkų nepasiduoti „teisėjų partijai“ ir nesiekti paveikti Seimą, o taip elgiantis „artėjama prie rusiško modelio ir todėl būtų geriau, kad V. Adamkus nesusiteptų paskutiniu metu laikotarpiu prieš užbaigdamas kadenciją“ (Delfi <https://www.delfi.lt>; 2009-04-10; Bernardinai.lt www.bernardinai.lt; 2009-04-10). Deja, toks politikų požiūris į teisėjus ir teismus iš esmės nepasikeitė ir dabar. Situacija šalyje, pavyzdžiui, atrenkant kandidatus į teisėjus ir juos skiriant ne tik į nacionalinius teismus, bet ir į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą tik blogėja: net nuo 2019 metų nepaskiriamas Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Į tai jau sureagavo ir Europos Komisija, ragindama Lietuvą tobulinti teisėjų atrankos ir skyrimo procedūras, pritaikant jas prie Europos Sąjungos standartų (BNS ir l.rytas.lt.inf. 2022-07-24).

Teismų autoriteto menkinimu, pasitikėjimo teismais mažinimu laikytini ir tie atvejai, kai valstybės vadovai oficialiai dėsto savo nuomonę apie dar nepasibaigusius teisinius procesus atskirose baudžiamosiose bylose. Antai, 2016 metiniame pranešime, išdėsciusi savo požiūrį į kai kurias rezonansines bylas, Prezidentė iš esmės nurodė ir norimą tokių bylų baigtį: „Vaduodamiesi iš „vijūnėlės dvaro“

ir „dramblių pirkimo“, švogerių ir žentų tradicijų, kur savi-saviems interesas yra aukščiau už valstybinį, ... kur dalyti „zadanijas“ telefonu galima net teisėjams ar redaktoriams, kur prekyba poveikiu – kasdienybė, darome teisingą, sveiką ir lemtingą posūkį“ (Prezidentė, Dalia Grybauskaitė, 2016, Lietuvos Respublikos Prezidentas, <https://www.lrp.lt>). Panašiai vertintini ir Liberalų sąjūdžio pirmininkės, Seimo pirmininkės V. Čmilytės-Nielsen pasisakymai apie pirmosios instancijos teismo nuosprendį baudžiamojoje byloje, kurioje buvo teisiami buvę Liberalų sąjūdžio vadovai, nariai. Teiginiai, kad jos, Seimo pirmininkės, buvusių liberalų išteisinimas nenustebino, kad tokio teismo sprendimo ji ir laukė, nes ne kartą yra sakiusi, jog tvirtai tikėjo, kad „partija kaip organizacija yra su šia istorija nesusijusi ir nekalta“. Šie teiginiai gali būti aiškinami ir kaip poveikis apeliacinei, kasacinei instancijoms, kuriose ši byla dar tik bus nagrinėjama (Čmilytė-Nielsen, 2022-04-19). Tokių įspūdžių sustiprina ir to paties Liberalų sąjūdžio partijos frakcijos Seime seniūno E. Gentvilo samprotavimai, kaip šioje byloje toliau turėtų (galėtų) elgtis prokuroras, skundžiant priimtą, buvusius liberalus ir Liberalų sąjūdį išteisinančių nuosprendį. E. Gentvilas, be abejo, „saugodamas“ Liberalų sąjūdį, kuriam irgi buvo pareikšti įtarimai korupcija, iš esmės patarinėjo prokurorui, „gavusiam visais klausimais per savo reputaciją“ ir norinčiam išgelbėti savo „reputacijos likučius nesiryžti skųsti išteisinamojo nuosprendžio visa apimtimi ir skųsti galbūt pavienius epizodus, gal susijusius su fiziniiais asmenimis, susijusiais su realių pinigų pasirodymu“ (Gentvilas, 2022-04-19).

Itin ryškus niekinamos nepagarbos teismui pavyzdys yra ir tuomečio Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto (NSGK) pirmininko viešojoje erdvėje išplatinti pareiškimai, kuriais jis, mūsų nuomone, viešai reiškė ir skatino nepasitikėjimą Lietuvos teismais ir konstitucine teisingumo vykdymo sistema, formavo nihilistinių visuomenės požiūrių į teismo priimamus jam asmeniškai nepalankius sprendimus, akcentavo būtinybę pertvarkyti teismus ir grasino tai padaryti. Po Teisėjų tarybos kreipimosi į Seimo Etikos ir procedūrų komisiją dėl NSGK pirmininko teiginių apie teismus, šis asmuo dar ne kartą pakartojo ankstesnius teiginius, sustiprindamas juos pasakymais, kad jam „koktu nuo tokio teisingumo“, „dabar teisingumas, ta praktika, kuri teismų suformuota per pastaruosius dešimt metų kelia pasibjaurėjimą“, kad visoms valdžioms reiks pasitarti, „kaip teismams padėti būti nepriklausomiems ... nes jie patys to nesugeba padaryti“ (Bakas, 2019). Tokias politikų skelbiamas pozicijas apie teismus nuolatos pastiprina ir Specialiųjų tyrimų tarnybos (toliau – STT) oficialios deklaracijos, kad „...antikorupciniu požiūriu kritinė valstybės sistema – teismų sistema“, kad „mažai atspari korupcijai teismų sistema“ (Specialiųjų tyrimų tarnyba, 2020). Tokie paskutiniaisiais metais pasikartojantys ir iš esmės nepagrįsti STT pareiškimai turėtų tapti net parlamentinio tyrimo ar diskusijų apie baudžiamąją justiciją Seime objektu. Beje, tokio pobūdžio parlamentinė diskusija paskutinį kartą įvyko praėjusiam šimtmetyje, 1998 m. svarstant naują Teisinės sistemos reformos metmenų projektą.

Suprantama, kad toks viešoje erdvėje deklaruojamas nihilistinis, ypač įstatymų leidžiamosios valdžios atstovų, požiūris į teismines institucijas, konkrečius jų sprendimus baudžiamosiose bylose, gali būti vertinamas kaip pažeidžiantis ne tik atitinkamus baudžiamosios teisės, bet ir Konstitucijos imperatyvus apie teisėjų ir teismų nepriklausomumą, vykdant teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnis). Tačiau daug svarbiau tai, kad toks Tautos atstovų, teisėsaugos institucijų vadovų elgesys menkina teisminės valdžios autoritetą, pagarbą jai, skatina abejones teismų kvalifikacija, jų nešališkumu, apskritai tariant, menkina teisinę kultūrą mūsų valstybėje (J. Prapiestis, D. Prapiestis, 2021, p. 89–90). Be abejo, tai prisideda, o gal ir lemia tai, kad įstatymų leidėjai teismų praktikos baudžiamosiose bylose nelaiko svarbiu veiksniu teisėkūroje ir, kaip minėta, ignoruoja ją rengiant BK pakeitimų, papildymų projektus. O teisėjai, skirtingai nuo daugelio teisėkūros subjektų, tai asmenys, kurie privalo būti baigę universitetines teisės studijas ir įgiję magistro laipsnį, jie turi būti nepriekaištingos reputacijos, turėti atitinkamą (netrumpą) sudėtingo teisinio darbo stažą, turi būti praėję griežtą konkurencinę atrankos procedūrą, be to, būtina ir medikų išvada apie jų psichinės sveikatos būklę, kuri neturi kelti abejonių dėl jų gebėjimų dirbti teisėjo darbą. Teisėjų psichinė sveikata periodiškai tikrinama. Taigi nėra prielaidų manyti, kad teismų sprendimai yra priimami neadekvačių, nekvalifikuotų, neatsakingų teisės profesionalų, kad jų sprendimuose išdėstyta informacija, išvados yra nelogiškos ir nereikšmingos teisėkūrai. Nerealų ir tai, kad gali atsirasti teisėjas, kuris, pavyzdžiui, spėdamas, kad pažįsta jam skambinantį asmenį, ir kalbėdamas su juo telefonu net neprašomas atskleistų paskambinusiui nagrinėjamos bylos medžiagą, kurioje yra informacija, sudaranti valstybės paslaptį, arba kad tarp teisėjų būtų manančių, jog Lietuva turi galimybes pakeisti Kinijos, Indijos užsienio politiką. Neįmanoma ir situacija, kad teisėjas guostųsi, jog priėmė sprendimą byloje nesupratęs ar net neperskaitęs bylos medžiagos. Neįsivaizduojama ir tai, kad kuri nors teisėja, nagrinėjanti bylą dėl neteisėtų operacijų su narkotikais, dalyvaudama televizijos laidose ir girdamasi, jog dar iki savo brandos išbandė visas narkotines medžiagas ir kad tai jai netrukdo sėkmingai siekti karjeros, iš esmės propaguotų narkotikų vartojimą. Tai anaipol ne visi pavyzdžiai, apibūdinantys kai kurių Seimo narių mąstymo ypatumus. Todėl yra pagrindas manyti, jog Aukščiausioji Taryba, 1992 m. birželio 18 d. svarstydama Rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą (Seimą) įstatymo metmenų projektą, suklydo neatsižvelgdama į tokį pasiūlymą: „Rinkimų įstatymo metmenų projekte yra fiksuojamas momentas, kuris praktiškai reiškia tam tikras sąlygas kandidatams į Seimą. Na, visų pirma turiu galvoje galimus kandidatų ryšius su KGB. Tačiau ar to ne per maža? Ar nevertėtų numatyti dar bent vienos sąlygos būsimiems kandidatams? Juk medikai nurodo, kad apie 25–30 proc. mūsų visuomenės narių turi didesnių ar mažesnių psichikos problemų. Todėl ar nevertėtų Rinkimų įstatyme numatyti ir tam tikrų būsimų deputatų sveikatos reikalavimų ... apie normalią psichiką. Kadangi mano klausimas ir pasiūlymas yra pakankamai subtilus, kai kas gali jį suprasti kaip provokacinį, todėl aš noriu pasakyti, kad taip klausdamas aš visai

neturiu galvoje savo kolegų. Per tuos metus, kai mes buvome kartu, aš įsitikinau, kad visi galvoja logiškai, dažnai net labai įdomiai, visų pirma mūsų gerbiamosios kolegės deputatės, politikės“ (J. Prapiestis, 1992, p. 38–39).

Išvados

1. Baudžiamojoje teisėkūroje matoma kardinaliai priešingų tendencijų: baudžiamaisiais įstatymais keičiant BK BD ryški humanizmo principo įtaka; o teisėkūros procesas, susijęs su BK SD, rodo nuoseklias kriminalizavimo, penalizacijos tendencijas. Įstatymų projektai dėl BD SD keitimo dažnai stokoja mokslinio pagrįstumo, ignoruoja aktualią teismų praktiką. Aktualios teismų praktikos ir dominuojančios mokslininkų nuomonės tam tikrais BK SD klausimais ignoravimas konstitucinės justicijos byloje gali suponuoti neefektyvaus, iš esmės bereikšmio baudžiamajai justicijai sprendimo priėmimą (pavyzdžiui, KT 2017 m. kovo 15 d. nutarimas).

2. Pritartina BK BD ir BK SD vientisumo, sistemiškumo tyrimus atliksiu mokslininkų grupių išvadoms, jog BK dėl neapgalvotų, prieštaringų įstatymų leidėjų sprendimų prarado mokslinį pagrįstumą, todėl yra išbalansuotas, netekęs sistemiškumo, neretai keliantis subjektams, taikantiems BK, neišsprendžiamų problemų. Taigi būtina rengti naują BK projektą tam sujungiant įstatymų leidėjų, mokslininkų bei BK taikančių teisėtvarkos ir teisingumo institucijų atstovų žinias ir patirtį. Šiame projekte turėtų būti numatytos sistemiško, nuoseklaus humanizmo principo reikalavimų realizavimo BK prielaidos.

3. Būtina parengti ir Seime apsvastyti ir patvirtinti valstybės baudžiamosios politikos koncepciją, kurioje turėtų būti numatytos ir naujo BK kūrimo pagrindinės kryptys. Iki tol Seime turėtų būti surengta plati parlamentinė diskusija, įvertinanti situaciją šalies baudžiamojoje justicijoje. Į tokios diskusijos išvadas turėtų būti atsižvelgiama rengiant baudžiamosios politikos (bent 10 metų į priekį) koncepciją. Neatmestina, kad būtina ir parlamentinė diskusija apskritai dėl šalies teisinės sistemos. Tokia diskusija mūsų valstybės parlamente įvyko beveik prieš ketvirtį amžiaus.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 42, 67, 68, 74, 123-1, 125, 126, 134, 142, 144, 176, 177, 204, 205, 210, 211, 213, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 228-1, 229, 230, 253-1, 255, 257, 263, 268, 278, 281, 297, 308-1 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Kodekso papildymo 68-1, 68-2 straipsniais ir 44, 45 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1472 (2011). *Valstybės žinios*, 81-3959.

- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 64-1 straipsniu įstatymas Nr. XII-499 (2013). *Valstybės žinios*, 75-3770.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68-1, 68-2, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-653 (2017). *TAR*, 15859.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-2263 (2019). *TAR*, 11177.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 67 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 72-4 straipsniu įstatymas Nr. XIII-3353 (2020). *TAR*, 24238.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170, 170-1 ir 170-2 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1065 (2022). *TAR*, 9434.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
- Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). *TAR*, 11216.
- Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas Nr. XI-2234 (2012). *Valstybės žinios*, 122-6093.
- 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (2006). *Valstybės žinios*, 68-2497.
- 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.
- 1966 m. gruodžio 19 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (2002). *Valstybės žinios*, 77-3288.
- The English Bill of Rights, 1689. Prieiga per internetą:
<https://www.ssc.wisc.edu/~rkeyser/wp/wp-content/uploads/2015/06/English-Bill-of-Rights1.pdf>
- La déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 1789. Prieiga per internetą:
<https://www.elysee.fr/la-presidence/la-declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen>
- United States Bill of Rights (įsigaliojo 1791). Prieiga per internetą:
<https://billofrightsinstitute.org/primary-sources/bill-of-rights?fbclid=IwAR09SKmr7CqbN84XhOy7to8xB5K-vRv1BmsMJedoGlaiwxDGdqmp-SGq2pw>

Specialioji literatūra

- Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: vadovėlis / V. Paviolis, G. Švedas, A. Abramavičius... [et al]. (2001). Vilnius: Eugrimas. 503 p.
- J. L. de la Cuesta. (2013). Le principe d'humanité en droit pénal. *Revue de droit pénal et de criminologie*. 911–926.
- M. Delmas-Marty. (2012). Humanité, espèce humaine et droit pénal. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 3 (3), 495–503.
- Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir praktika. *Jurisprudencija*, 19(2), 715–738.
- Gudavičius, E. ; Valikonytė, I. (2014). *Pirmojo Lietuvos Statuto vieta valstybės ir teisės istorijoje*. Pirmasis Lietuvos Statutas / Statuta Lituaniae / The First Statute of Lithuania. Vilnius: Artlora. 224 p.
- Kūris, E. (2001). Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (I). *Jurisprudencija*, 23(15), 46–70.

- Kūris, E. (2002). Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas (II). *Jurisprudencija*, 24(16), 57–70.
- Lappo I. 1588 metų Lietuvos Statutas (Litovskij Statut 1588 goda). T. 1, d. 1–2: Tyrinėjimas. Kaunas: Spindulio sp., 1934–1938.
- Lappo I. 1588 metų Lietuvos Statutas (Litovskij Statut 1588 goda). T. 2: Tekstas. Kaunas: Spindulio sp., 1938.
- Lastauskienė, G.; Latvelė, R.; Machovenko, J.; Murauskas, D.; Stonys, A.; Valančienė, D. (2020). *Teisės teorija. Vilniaus universiteto vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 408 p.
- Pakštaitis, L. (2013). Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos. *Jurisprudencija*, 20(1), 319–341.
- Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia. 416 p.
- Prapiestis, D. (2011). Pinigų plovimo samprata. Iš: Švedas, G. (red.) (2011). *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 347–366.
- Prapiestis, J.; Prapiestis, D. (2018). Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra. *Teisės apžvalga*, 2(18), 130–147.
- Prapiestis, J.; Prapiestis, D. (2021). Development of the justice system in Lithuania: revolution, evolution or involution? Iš: Švedas, Gintaras; Murauskas, Donatas (eds.). *Legal developments during 30 years of Lithuanian independence: overview of legal accomplishments and challenges in Lithuania*. Cham: Springer International Publishing, 75–99.
- Prapiestis, J.; Švedas, G.; Prapiestis, D. (2021). Teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies klausimais, *Teisė*, 119, 31–51. doi: 10.15388/Teise.2021.119.2.
- Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 264 p.
- Švedas, G.; Veršekys, P.; Levon, J.; Prapiestis, D. (2017). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 318 p.
- Švedas, G. et al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 407 p.
- Švedas, G. et al. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. II knyga*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 341 p.
- Švedas, G.; Prapiestis, J.; Vosyliūtė, A.; Prapiestis, D. (2022). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sistematiškumo iššūkiai. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 416 p.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas (1998). *Valstybės žinios*, 29-754.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas (1998). *Valstybės žinios*, 63-1827.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 9 d. nutarimas (2000). *Valstybės žinios*, 80-2423.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas (2000). *Valstybės žinios*, 105-3318.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas (2004). *Valstybės žinios*, 15-465.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (2006). *Valstybės žinios*, 7-254.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. sprendimas (2006). *Valstybės žinios*, 126-4805.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas (2008). *Valstybės žinios*, 62-2353.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas (2008). *Valstybės žinios*, 108-4136.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas (2011). *Valstybės žinios*, 14-602.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas (2012). *Valstybės žinios*, 113-5737.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimas (2013). *Valstybės žinios*, 133-6792.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. *TAR*, 2017-03-15, Nr. 4356.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-444/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-549/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-748/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-181/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-405/2012.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojame byloje 2K-451/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-452/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-315/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 6 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-213/2014.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-108-895/2016.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-7-5-895/2018.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-171-697/2019.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-33-628/2022.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-49-495/2022.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-95-511/2022.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022.

Kita

- 2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Lithuania. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/07/35_1_193984_coun_chap_lithuania_en.pdf
- Filosofijos žodynas. Trečias leidimas. Vilnius: Mintis, 1975. 486 p.
- Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001. 792 p.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija / mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Juozas Tu-
melis ...[et al.]. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas [T.] 7, 2005. 799 p.
- 1992 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo
šimtas keturiasdešimt šeštas posėdis. Stenograma.
- Lietuvos teismų veiklos apžvalga 2017 m. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/d1_galutine-ataskaita-10.pdf
- Lietuvos teismų veiklos apžvalga 2020 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>
- Lietuvos teismų veiklos apžvalga 2021 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/03/teismai2022.pdf>
- Žalimas, D. 2019 m. spalio 25 d. laida „Dienos tema“, LRT radijas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000082437/dienos-tema-dainius-zalimas-nerima-keia-neimanomi-igyvendinti-istatymai-kuriepriestarauja-ne-tik-konstitucijai-bet-ir-patys-sau>

- 2009 m. balandžio 10 d. „V. Adamkus: kreipimasis į Konstitucinį Teismą nėra bandymas paveikti Seimą“. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vadamkus-kreipimasis-i-konstitucini-teisma-nera-bandymas-paveikti-seima.d?id=21647492>
- V. Adamkus neišgirdo V. Landsbergio prašymo nepasiduoti „teisėjų partijai“. www.bernardinai.lt, 2009 m. balandžio 10 d.
- Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. 2019 m. birželio 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas. <https://www.lrp.lt>
- Teisėjų taryba dėl V. Bako pasisakymų kreipėsi į Seimo Etikos ir procedūrų komisiją. Teisė profesionaliai www.teise.pro, 2019 m. balandžio 23 d.
- Seimo etikos sargai nutarė tirti Bako teiginius apie teismus. <https://www.lrt.lt>, 2019 m. balandžio 23 d.
- Po VSD nepalankaus sprendimo V. Bakas prabilo apie teismų reformą. <https://www.15min.lt>, 2019 m. balandžio 19 d.
- Vytautas Bakas užsimojo pertvarkyti teismus: mes rimtai kalbėsime frakcijoje. <https://www.15min.lt>, 2019 m. balandžio 25 d.
- 2020 metų Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos veiklos ataskaita, p. 7. Prieiga per internetą: https://www.stt.lt/data/public/uploads/2021/03/stt-veiklos-ataskaita-2020_210x297-mm_web.pdf
- 2022 m. balandžio 19 d. Eugenijus Gentvilas ragina neskusti sprendimo dėl „MG grupės“ bylos: prokuroras turėtų gelbėti „reputacijos likučius“. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/eugenijus-gentvilas-ragina-neskusti-sprendimo-del-mg-grupes-bylos-prokuroras-turetu-gelbeti-reputacijos-likucius-n1163063>
- 2022 m. balandžio 19 d. Čmilytė-Nielsen: tai yra naujo etapo pradžia partijai. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seime-po-mg-baltic-bylos-nuosprendzio-sokasita-istorija-dabar-jau-kelia-daug-klausimu.d?id=90001747>
- 2022 m. liepos 1 d. Jurga Bakaitė: Mokslininkai Seimo narių kalbas sumaitino kompiuteriui ir išanalizavo: didžiulės žodžių kovos – tik iliuzija? Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1729837/mokslininkai-seimo-nariu-kalbas-sumaitino-kompiuteriui-ir-isanalizavo-didziules-zodziu-kovos-tik-iliuzija>
- 2021 m. balandžio 1 d. Generalinė prokurorė N. Grunskienė: prokurorai turi griežčiau kontroliuoti STT ir FNTT. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1377938/generaline-prokurore-grunskiene-prokurorai-turi-griezciau-kontroliuoti-stt-ir-fntt>
- 2022 m. vasario 17 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199(1), 199(2), 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 224(1), 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267(1), 270, 277 ir 281 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 282¹ straipsniu ir kodekso 177, 186 ir 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektas. Reg. Nr. 21-30585(3).